

atha navamo'dhyāyaḥ

upāsaka-bheda-nibandhanā viśeṣāḥ pratipāditāḥ | idānīm upāsyasya parama-puruṣasya
māhātmyam | jñāninām ca viśeṣam viśodhya bhakti-rūpasyopāsanasya svarūpam ucyate –

**idam tu te guhyatamaṁ pravakṣyāmy anasūyave |
jñānam vijñāna-sahitam yaj jñātvā mokṣyase'śubhāt ||1||**

idam tu te guhyatamaṁ bhakti-rūpam upāsanākhyam jñānam | vijñāna-sahitam upāsana-gati-
viśeṣa-jñāna-sahitam | anasūyave te pravakṣyāmi | mad-viṣayam sakaletara-visajātīyam
aparimita-prakāram māhātmyam śrutvā evam eva sambhavatīti manvānāya te pravakṣyāmīty
arthaḥ | yaj jñānam anuṣṭhāna-paryantam jñātvā mat-prāpti-virodhinaḥ sarvasmād aśubhān
mokṣyase ||9.1||

--o)0(o--

**rāja-vidyā rāja-guhyam pavitram idam uttamam |
pratyakṣāvagamam dharmyam susukham kartum avyayam ||2||**

rāja-vidyā vidyānām rājā rāja-guhyam guhyānām rājā | rājñām vidyete vā rāja-vidyā, rājāno hi
vistīrṇāgādha-manasaḥ, mahā-manasām iyam vidyā ity arthaḥ | mahā-manasa eva gopaniya-
gopana-kuśalā iti teṣām eva guhyam idam | uttamam pavitram mat-prāpti-virodhy-aśeṣa-
kalmaṣāpaham pratyakṣāvagamam | avagamyata ity avagamo viṣayaḥ | pratyakṣa-
bhūto'vagama viṣayo yasya jñānasya tat pratyakṣāvagamam | bhakti-rūpeṇopāsanena
upāyamāno'ham tadānīm eva upāsituḥ pratyakṣatām upāgato bhavāmīty arthaḥ |

athāpi dharmyam dharmād anapetaṁ dharmatvam hi niḥśreyasa-sādhanatvam | svarūpeṇa
evātyartha-priyatvena tadānīm eva mad-darśanāpādanatayā ca svayam niḥśreyasa-rūpam api
niratisāya-niḥśreyasa-rūpātyantika-mat-prāpti--sādhanam ity arthaḥ | ata eva susukham
kartum susukhopādānam, atyarthapriyatvena upādeyam | avyayam akṣayam mat-prāptim
sādhayitvāpi svayam na kṣīyate | evam-rūpam upāsanam kurvato mat-pradāne kṛte'pi na
kimcit kṛtam mayāsyeti me pratibhātīty arthaḥ ||9.2||

--o)0(o--

**aśraddadhānāḥ puruṣā dharmasyāsyā paramtapa |
aprāpya mām nivartante mṛtyu-saṁsāra-vartmani ||3||**

asyopāsanākhyasya dharmasya niratisāya-priya-mad-viṣayatayā svayam niratisāya-priya-
rūpasya parama-niḥśreyasa-svarūpa-mat-prāpti-sādhanasyāvyayasya upādāna-yogya-daśām
prāpyāśraddadhānā viśvāsa-pūrvaka-tvārā-rahitaḥ puruṣā mām aprāpya mṛtyu-rūpe saṁsāra-
vartmani nitarām vartante | aho ! mahad idam āścaryam ity arthaḥ ||9.3||

--o)0(o--

śṛṇu tāvat prāpya-bhūtasya mamācintya-mahimānam —

mayā tatam idaṁ sarvaṁ jagad avyakta-mūrtinā |
mat-sthāni sarva-bhūtāni na cāhaṁ teṣv avasthitaḥ ||4||

idaṁ cetanācetanātmakaṁ kṛtsnaṁ jagad avyakta-mūrtināprakāśita-svarūpeṇa
mayāntaryāmiṇā tatam | asya jagato dhāraṇārthaṁ niyamanārtham ca śeṣitvena vyāptam ity
arthaḥ | yathā **antaryāmi-brāhmaṇe yaḥ pṛthivyām tiṣṭhan ... yaṁ pṛthivī na veda** [BAU 3.7.3]
ya ātmani tiṣṭhan ... yaṁ ātmā na veda [ŚatBr 14.6.5.5.30] iti cetanācetana-vastu-jātair
adrṣṭenāntaryāmiṇā tatra tatra vyāptir uktā |

tato mat-sthāni sarva-bhūtāni sarvaṇi bhūtāni mayy antaryāmiṇi sthitāni, tatraiva **brāhmaṇe**
yasya pṛthivī śarīraṁ yaḥ pṛthivīm antaro yamayati [BAU 3.7.3], **yasyātmā śarīraṁ ya**
ātmānam antaro yamayati [ŚatBr 14.6.6.5.30] iti śarīratvena niyāmyatva-pratipādanāt |
tadāyatte sthiti-niyamane pratipādite śeṣitvaṁ ca, na cāhaṁ teṣv avasthito'haṁ tu na
tadāyatta-sthitiḥ | mat-sthitaḥ tair na kaścīd upakāra ity arthaḥ ||9.4||

--o)0(o--

na ca mat-sthāni bhūtāni paśya me yogam aiśvaram |
bhūta-bhṛn na ca bhūta-stho mamātmā bhūta-bhāvanaḥ ||5||

na ca mat-sthāni bhūtāni na ghaṭadīnām jalāder iva mama dhāraṇatvam | katham ? mat-
samkalpena | paśya mamaaiśvaram yogam | anyatra kutracid asambhavanīyaṁ mad-
asādhāraṇam āścaryaṁ yogam paśya | ko'sau yogah ? bhūta-bhṛn na ca bhūta-stho mamātmā
bhūta-bhāvanaḥ | sarveṣāṁ bhūtānām bhartāhaṁ na ca taiḥ kaścīd api mamopakāraḥ |
mamātmaiva bhūta-bhāvanaḥ | mama mano-mayaḥ samkalpa eva bhūtānām bhāvayitā
dhārayitā niyantā ca ||9.5||

--o)0(o--

sarvasyāsya sva-samkalpāyatta-sthiti-pravṛttitve nidarśanam āha —

yathākāśa-sthito nityaṁ vāyuḥ sarvatra-go mahān |
tathā sarvaṇi bhūtāni mat-sthānīty upadhāraya ||6||

yathākāśe'nālabane mahān vāyuḥ sthitaḥ sarvatra gacchati | sa tu vāyur nirālabano mad-
āyatta-sthitiḥ ity avāśyābhyupagamaniyo mayaiva dhṛta iti vijñāyate, tathaiva sarvaṇi bhūtāni
tair adṛṣṭo mayi sthitāni mayaiva dhṛtānīty upadhāraya |

yathāhuḥ veda-vidaḥ -- meghodayaḥ sāgara-sannivṛttir indor vibhāgaḥ sphuritāni vāyoḥ |
vidyud-vibhaṅgo gatir uṣṇa-raśmer viṣṇor vicitrāḥ prabhavanti māyāḥ || iti viṣṇor ananya-

sādhāraṇāni mahāścaryāṇīty arthaḥ | śrutir api — etasya vā akṣarasya praśāsane gārgi sūryācandramasau vidhṛtau tiṣṭhataḥ [BAU 3.8.9] bhīṣāsmād vātaḥ pavate bhīṣodeti sūryaḥ | bhīṣāsmād agnis cendraś ca mr̥tyur dhāvati pañcamah [TaittU 2.8.1] ity ādikā ||9.6||

--o)0(o--

sakaletara-nirapekṣasya bhagavataḥ saṅkalpāt sarveṣāṃ sthitiḥ pravṛttiś caktās tathā tat-saṅkalpād eva sarveṣāṃ utpatti-pralayav api, ity āha —

sarva-bhūtāni kaunteya prakṛtiṃ yānti māmikām |
kalpa-kṣaye punas tāni kalpātau visrjāmy aham ||7||

sthāvara-jaṅgamātmakāni sarvāṇi bhūtāni māmikām mac-charīra-bhūtāni prakṛtiṃ tamaḥ-śabda-vācyāni nāma-rūpa-vibhāgānarhāni kalpa-kṣaye catur-mukhāvasāna-samaye mat-saṅkalpād yānti | tāny eva bhūtāni kalpātau punar visrjāmy aham | yathāha manuḥ – āsīd idam tamo-bhūtam [Manu 1.5] so'bhidyāya śarīrāt svāt [Manu 1.8] iti śrutir api — yasyāvyaṅgamāni śarīram [SuU 7] ity-ādikā, avyaṅgamāni akṣare liyate'kṣaram tamasi liyate, tamaḥ pare deve ekībhavati [SuU 2] tama āsīt tamasā gūḍham agre prakṛtam [Rk 8.7.17.3] iti ca ||9.7||

--o)0(o--

prakṛtiṃ svām avastābhya visrjāmi punaḥ punaḥ |
bhūta-grāmaṃ imam kṛtsnam avasāṃ prakṛter vaśāt ||8||

svakīyāni vicitra-pariṇāminīni prakṛtiṃ avastābhyaśtadhā pariṇamayya imam catur-vidham deva-tiryak-manuṣya-sthāvarātmakāni bhūta-grāmaṃ madīyāyā mohinyāḥ guṇa-mayyāḥ prakṛteḥ vaśād avasāṃ punaḥ punaḥ kāle kāle visrjāmi ||9.8||

--o)0(o--

evam tarhi viśama-sṛṣṭy-ādīni karmāṇi nairghṛṇyādy-āpādanena bhagavantaṃ badhnantīti | atrāha —

na ca mām tāni karmāṇi nibadhnanti dhanamjaya |
udāsīnavad āsīnam asaktaṃ teṣu karmasu ||9||

na ca tāni viśama-sṛṣṭy-ādīni karmāṇi mām nibadhnanti mayi nairghṛṇyādikāni nāpādayanti, yataḥ kṣetra-jñānāni pūrva-kṛtāny eva karmāṇi devādi-viśama-bhāva-hetavaḥ | aham tu tatra vaiśamyē'saktas tatra udāsīnavad āsīnaḥ | yathāha sūtra-kārah — vaiśamya-nairghṛṇye na sāpekṣatvāt [Vs 2.1.34] na karmāvibhāgād iti cen nānāditvāt [Vs 2.1.35] iti ||9.9||

--o)0(o--

mayādhyakṣeṇa prakṛtiḥ sūyate sa-carācaram |

hetunānena kaunteya jagad viparivartate ||10||

tasmāt kṣetrajña-karmānugūṇam madīyā prakṛtiḥ satya-saṅkalpena mayādhyakṣeṇekṣitā sa-
carācaram jagat sūyate, anena kṣetrajña-karmānugūṇa-mad-ikṣaṇena hetunā jagad
viparivartate | iti mat-svāmyam satya-saṅkalpatvam nairghṛṇyādi-doṣa-rahitatvam ity evam
ādikaṁ mama vasudeva-sūnor aiśvaram yogam paśya | yathā śrutih —

asmān māvī sṛjate viśvam etat
tasmimś cānyo māyayā saṁnirūddhaḥ |
māyām tu prakṛtiṁ vidyān
māyinaṁ tu maheśvaram || [ŚvetU 4.9-10] iti ||9.10||

--o)0(o--

avajānanti mām mūḍhā mānuṣīm tanum āśritam |
paraṁ bhāvam ajānanto mama bhūta-maheśvaram ||11||

evam mām bhūta-maheśvaram sarvajñam satya-saṅkalpaṁ nikhila-jagad-eka-kāraṇam
parama-kāruṇikatayā sarva-samāśrayaṇīyatvāya mānuṣīm tanum āśritam sva-kṛtaiḥ pāpa-
karmabhir mūḍhā avajānanti — prakṛta-manuṣya-samaṁ manyante | bhūta-maheśvarasya
mamāpāra-kāruṇyaudārya-sauśīlya-vātsalyādi-nibandhanam manuṣyatva-samāśrayaṇa-
lakṣaṇam imam paraṁ bhāvam ajānanto manuṣyatva-samāśrayaṇa-mātrena mām itara-
sajātīyam matvā tiraskurvantīty arthaḥ ||9.11||

--o)0(o--

moghāśā mogha-karmāṇo mogha-jñānā vicetasah |
rākṣasīm āsurīm caiva prakṛtiṁ mohinīm śritāḥ ||12||

mama manuṣyatve parama-kāruṇyādi-paratva-tirodhāna-karīm rākṣasīm āsurīm ca mohinīm
prakṛtiṁ āśritāḥ, moghāśāḥ mogha-vāñchitā niṣphala-vāñchitāḥ, mogha-karmāṇo
moghārambhāḥ | mogha-jñānāḥ sarveṣu madīyeṣu carācaresv artheṣu mayi ca viparīta-
jñānatayā niṣphala-jñānāḥ | vicetasas tathā sarvatra vigata-yāthātmya-jñānāḥ, mām
sarveśvaram itara-samaṁ matvā mayi yat kartum icchanti, yad uddīśya ārambhān kurvate, tat
sarvaṁ moghaṁ bhavatīty arthaḥ ||9.12||

--o)0(o--

mahātmānas tu mām pārtha daivīm prakṛtiṁ āśritāḥ |
bhajanty ananya-manaso jñātvā bhūtādīm avyayam ||13||

ye tu sva-kṛtaiḥ puṇya-sacayair mām śaraṇam upagamya vidhvasta-samasta-pāpa-bandhā
daivīm prakṛtiṁ āśritāḥ mahātmānas te, bhūtādīm avyayam vān-mānasāgocara-nāma-karma-
svarūpaṁ parama-kāruṇikatayā sādhu-paritrāṇāya manuṣyatvenāvātīrṇam mām jñātvā

ananya-manasaḥ mām bhajante | mat-priyatvātirekeṇa mad-bhajanena vinā manasaś cātmanas
ca bāhya-karaṇānām ca dhāraṇam alabhamānāḥ, mad-bhajanaika-prayojanā bhajante ||9.13||

--o)0(o--

**satataṁ kīrtayanto mām yatantaś ca dṛḍha-vratāḥ |
namasyantaś ca mām bhaktyā nitya-yuktā upāsate ||14||**

atyarthaṁ mat-priyatvena mat-kīrtana-yatana-namaskārair vinā kṣaṇāṅgu-mātre'py ātma-
dhāraṇam alabhamānā mad-guṇāviśeṣa-vācīni man-nāmāni smṛtvā pulakāñcita-sarvāṅgāḥ,
harṣa-gadgada-kaṇṭhāḥ śrī-rāma-nārāyaṇa-kṛṣṇa-vāsudevety evam ādīni satataṁ kīrtayantas
tathaiva yatanto mat-karmasv arcanādikeṣu vandana-stavana-karaṇādikeṣu tad-upakāraṅkeṣu
bhavana-nandana-vana-karaṇādikeṣu ca dṛḍha-saṁkalpā yatamānāḥ, bhakti-bhārāvanamita-
mano-buddhy-abhimāna-pada-dvaya-kara-dvaya-śirobhir aṣṭaṅgair acintita-pāmsu-kardama-
śarkarādike dharā-tale daṇḍāvāt praṇipatantaḥ, satataṁ mām nitya-yuktā nitya-yogam
ākāṅkṣamāṇā ātmavanto mad-dāsya-vyavasāyina upāsate ||9.14||

--o)0(o--

**jñāna-yajñena cāpy anye yajanto mām upāsate |
ekatvena pṛthaktvena bahudhā viśvato-mukham ||15||**

anye'pi mahātmānaḥ pūrvoktaiḥ kīrtanādibhir jñānākhyena yajñena ca yajanto mām upāsate,
katham ? bahudhā pṛthaktvena jagad-ākāreṇa viśvato-mukhaṁ viśva-prakāram avasthitaṁ
mām ekatvenopāsate | etad uktaṁ bhavati -- bhagavān vāsudeva eva nāma-rūpa-
vibhāgānarhātisūkṣma-cid-acid-vastu-śarīraḥ san satya-saṁkalpo vividha-vibhakta-nāma-
rūpa-sthūla-cid-acid-vastu-śarīraḥ syām iti saṁkalpya sa eka eva deva-tiryāṅ-manuṣya-
sthāvarākhyā-vicitra-jagac-charīro'vatiṣṭhate ity anusāṁdadhānās ca mām upāsate iti ||9.15||

--o)0(o--

tathā hi viśva-śarīro'ham evāvasthitaḥ, ity āha —

**aham kratur aham yajñāḥ svadhāham aham auśadham |
mantra'ham aham evājyam aham agnir aham hutam ||16||**

aham kratur aham jyotiṣṭomādika-kratur aham eva yajño mahā-yajño'ham eva svadhā pitṛ-
gaṇa-puṣṭi-dāyini auśadham haviś cāham eva | aham eva ca mantra'ham evājyam |
pradarśanārtham idam, somādikaṁ ca havir aham evety arthaḥ | aham āhavanīyādiko'gnir
homaś cāham eva ||9.16||

--o)0(o--

**pitāham asya jagato mātā dhātā pitāmahaḥ |
vedyaṁ pavitraṁ omkāra ṛk sāma yajur eva ca ||17||**

asya sthāvāra-jaṅgamātmakasya jagatas tatra tatra pitṛtvena māṛtvena dhātṛtvena
pitāmāhatvena ca vartamāno'ham eva | atra dhātṛ-śabdo māṛt-pitṛ-vyatirikte utpatti-prayojake
cetana-viśeṣe varte | yat kimcid veda-vedyaṁ pavitraṁ pāvanam tad aham eva | vedakaś ca
veda-bīja-bhūtaḥ praṇavo'ham eva | ṛk-sāma-yajur-ātmako vedaś cāham eva ||9.17||

--o)0(o--

**gatir bhartā prabhuḥ sākṣī nivāsaḥ śaraṇam suhṛt |
prabhavaḥ pralayaḥ sthānam nidhānam bijam avyayam ||18||**

gamyata iti gatiḥ, tatra tatra prāpya-sthānam ity arthaḥ | bhartā dhārayitā, prabhuḥ śāsītā,
sākṣī sākṣād-draṣṭa, nivāso vāsa-sthānam ca veśmādi, śaraṇam iṣṭasya prāpakatayāniṣṭasya
nivāraṇatayā samāśrayaṇīyaś cetanaḥ śaraṇam, sa cāham eva suhṛt hitaiṣī, prabhava-pralaya-
sthānam yasya kasyacid yatra kutracit prabhava-pralayayoḥ yat sthānam tad aham eva |
nidhānam nidhīyata iti nidhānam | utpādyam upasamhāryam cāham eva ity arthaḥ | avyayam
bijam tatra tatra vyaya-rahitam yat kāraṇam tad aham eva ||9.18||

--o)0(o--

**tapāmy aham aham varṣam nigrhṇāmy utsṛjāmi ca |
amṛtam caiva mṛtyuś ca sad asac cāham arjuna ||19||**

agnyādity-ādi-rūpeṇāham eva tapāmi, grīṣmādāv aham eva varṣam nigrhṇāmi tathā varṣasv
apī cāham eva utsṛjāmi | amṛtam caiva mṛtyuś ca yena jīvati loko yena ca mriyate, tad
ubhayam apy aham eva | kim atra bahunoktena ? sad asac cāpy aham eva | sad yad vartate,
asad yad atītam anāgataṁ ca, sarvāvasthāvasthita-cid-acid-vastu-śarīratayā tat-tat-prakāro
'ham evāvasthita ity arthaḥ | evam bahudhā pṛthaktvena vibhakta-nāma-rūpāvasthita-kṛtsna-
jagac-charīratayā tat-prakāro'ham evāvasthita ity ekatva-jñānenānusaṁdadhānāś ca mām
upāsate ta eva mahātmānaḥ ||9.19||

--o)0(o--

evam mahātmanām jñāninām bhagavad-anubhavaika-bhogānām vṛttam ukṭvā teṣām eva
viśeṣam darśayitum ajñānām kāma-kāmānām vṛttam āha —

**traividyaṁ mām somapāḥ pūta-pāpā
yajñair iṣṭvā svar-gatiṁ prārthayante |
te puṇyam āśādyā surendra-lokam
aśnanti divyān divi deva-bhogān ||20||**

ṛg-yajuḥ sāmārūpās tisro vidyās tri-vidyam, kevalam tri-vidya-niṣṭhās traividyaḥ | na tu trayy-
antaṁ niṣṭhāḥ, trayy-anta-niṣṭhā hi mahātmānaḥ pūrvokta-prakāreṇākhila-veda-vedyaṁ mām
eva jñātvā atimātra-mad-bhakti-kārita-kīrtanādibhir jñāna-yajñena ca mad-eka-prāpyā mām
evopāsate | traividyaś tu veda-pratipādyā-kevalendrādi-yāga-śiṣṭa-somān pibantaḥ pūta-pāpāḥ

svargādi-prāpti-virodhi-pāpāt pūtās taiḥ kevalendrādi-daivatyatayānusamhitair yajñair vastutas tad-rūpaṃ mām iṣṭvā tathāvasthitaṃ mām ajānantaḥ svarga-gatiṃ prārthayante | te puṇyaṃ duḥkhāsambhinnaṃ surendra-lokaṃ prāpya tatra tatra divyān deva-bhogān aśnanti ||9.20||

--o)0(o--

**te taṃ bhuktvā svarga-lokaṃ viśālaṃ
kṣiṇe puṇye martya-lokaṃ viśanti |
evaṃ trayī-dharmam anuprapannā
gatāgataṃ kāma-kāmā labhante ||21||**

te taṃ viśālaṃ svarga-lokaṃ bhuktvā tad-anubhava-hetu-bhūte puṇye kṣiṇe punar api martya-lokaṃ viśanti | evaṃ trayī-anta-siddha-jñāna-vidhurāḥ kāmya-svargādi-kāmāḥ kevalaṃ trayī-dharmam anuprapannā gatāgataṃ labhante | alpāsthira-svargādīn anubhūya punaḥ punaḥ nivartanta ity arthaḥ ||9.21||

--o)0(o--

mahātmānas tu niratiśaya-priya-rūpaṃ mac-cintanaṃ kṛtvā mām anavadhikātiśayānandaṃ prāpya na punar āvartanta iti teṣāṃ viśeṣaṃ darśayati —

**ananyāś cintayanto mām ye janāḥ paryupāsate |
teṣāṃ nityābhiyuktānāṃ yoga-kṣemaṃ vahāmy aham ||22||**

ananyā ananya-prayojanā mac-cintanena vinātma-dhāraṇā-lābhān mac-cintanaika-prayojanā mām cintayanto ye mahātmāno janāḥ paryupāsate sarva-kalyāṇa-guṇānviṭaṃ sarva-vibhūti-yuktaṃ mām parita upāsate'nyūnam upāsate teṣāṃ nityābhiyuktānāṃ mayi nityābhiyogaṃ kāṅkṣamāṇānāṃ aham mat-prāpti-lakṣaṇaṃ yogam apunar-āvṛtti-rūpaṃ kṣemaṃ ca vahāmi ||9.22||

--o)0(o--

**ye'py anya-devatā-bhaktā yajante śraddhayānviṭāḥ |
te'pi mām eva kaunteya yajanty avidhi-pūrvakam ||23||**

ye'py anya-devatā-bhaktā ye tv indrādi-devatā-bhaktāḥ kevala-trayī-niṣṭhāḥ śraddhayānviṭāḥ indrādīn yajante, te'pi pūrvoktena nyāyena sarvasya mac-charīratayā mad-ātmatvena indrādi-śabdānāṃ ca mad-vācivād vastuto mām eva yajante'pi tv avidhi-pūrvakam yajante | indrādīnāṃ devatānāṃ karmasv ārādhyatayā anvayaṃ yathā vedānta-vākyaṇi **catu-hotāro yatra sām̐padam̐ gacchanti devaiḥ** [TaittĀ 4] ity ādīni vidadhati, na tat-pūrvakam yajante | vedānta-vākya-jātaṃ hi parama-puruṣa-śarīratayāvasthitānāṃ indrādīnāṃ ārādhyatvaṃ vidadhad ātma-bhūtasya parama-puruṣasyaiva sāksād ārādhyatvaṃ vidadhāti |

caturhotāro'gnihotra-darśa-paurṇamāsādīni karmāṇi kurvāṇā yatra paramātmāny ātmatayā avasthite saty eva tac-charīra-bhūtair indrādi-devaiḥ saṃpadam gacchanti, indrādi-devānām ārādhanaṇi etāni karmāṇi mad-viṣayāṇīti mām saṃpadam gacchantīty arthaḥ ||9.23||

--o)0(o--

atas traividyā indrādi-śarīrasya parama-puruṣasyārādhanaṇy etāni karmāṇi | ārādhyas ca sa eveti na jānanti | te ca parimita-phala-bhāgīnas cyavana-svabhāvās ca bhavanti, tad āha —

**aham hi sarva-yajñānām bhoktā ca prabhur eva ca |
na tu mām abhijānanti tattvenātas cyavanti te ||24||**

prabhur eva ca tatra tatra phala-pradātā cāham evety arthaḥ ||9.24||

--o)0(o--

aho mahad idam vaicitryam yad ekasminn eva karmaṇi vartamānāḥ saṃkalpa-mātra-bhedena kecid atyalpa-phala-bhāgīnas cyavana-svabhāvās ca bhavanti, kecanānavadhikātiśayānanda-parama-puruṣa-prāpti-rūpa-phala-bhāgīno'punar-āvartinas ca bhavanti, ity āha —

**yānti deva-vratā devān pitṛn yānti pitṛ-vratāḥ |
bhūtāni yānti bhūtejyā yānti mad-yājino'pi mām ||25||**

vrata-śabdaḥ saṃkalpa-vācī, deva-vratāḥ darśa-paurṇamāsādibhiḥ karmabhir indrādīn yajāmaḥ, itīndrādi-yajana-saṃkalpāḥ | ye ta indrādi-devān yānti | ye ca pitṛ-yajñādibhiḥ pitṛn yajāmaḥ, iti pitṛ-yajana-saṃkalpāḥ, te pitṛn yānti | ye ca yakṣa-rakṣaḥ piśācādīni bhūtāni yajāmaḥ, iti bhūta-yajana-saṃkalpāḥ, te bhūtāni yānti | ye tu tair eva yajñair deva-pitṛ-bhūta-śarīrakam paramātmānam bhagavantam vāsudevam yajāma iti mām yajante te mad-yājino mām eva yānti | devādi-vratā devādīn prāpya taiḥ saha parimitam bhogam bhuktvā teṣām vināśa-kāle taiḥ saha vinaṣṭā bhavanti | mad-yājinas tu mām anādi-nidhanam sarvajñam satya-saṃkalpam anavadhikātiśayāsaṃkhyeya-kalyāṇa-guṇa-gaṇa-mahodadhim anavadhikātiśayānandam prāpya na punar nivartanta ity arthaḥ ||9.25||

--o)0(o--

mad-yājinaṃ ayam api viśeṣo'stīty āha —

**patram puṣpam phalam toyam yo me bhaktyā prayacchati |
tad aham bhakty-upahṛtam aśnāmi prayatātmanaḥ ||26||**

sarva-sulabham patram vā puṣpam vā phalam vā toyam vā yo bhaktyā me prayacchaty atyartha-mat-priyatayā tat-pradānena vinā ātma-dhāraṇam alabhamānatayā tad-eka-prayojano yo me patrādīkam dadāti tasya prayatātmanas tat-pradānaika-prayojanatva-rūpa-śuddhi-yukta-manasas tat tathā-vidha-bhakty-upahṛtam aham sarveśvaro nikhila-jagad-udaya-vibhava-laya-lilo'vāpta-samasta-kāmaḥ satya-saṃkalpo'navadhikātiśayāsaṃkhye-kalyāṇa-

guṇa-gaṇaḥ svābhāvīkānavadhikātiśayānanda-svānubhave vartamāno'pi, manoratha-patha-
dūravartī priyaṁ prāpya ivāśnāmi | yathoktaṁ **mokṣa-dharme** —

yāḥ kriyāḥ saṁprayuktāḥ syur
ekānta-gata-buddhibhiḥ |
tāḥ sarvāḥ śirasā devaḥ
pratigṛhṇāti vai svayam || [Mbh 12.340.64] iti ||9.26||

--o)0(o--

yasmāj jñāninām mahātmanām vān-manasāgocarō'yaṁ viśeṣas tasmāt tvaṁ ca jñānī bhūtvā
ukta-lakṣaṇa-bhakti-bhārāvanatātmātmīyaḥ kīrtana-yatanārcana-praṇāmādikāṁ satatāṁ
kurvaṇo laukikāṁ vaidikāṁ ca nitya-naimittikāṁ karma cetthāṁ kurv ity āha —

**yat karoṣi yad aśnāsi yaj juhoṣi dadāsi yat |
yat tapasyasi kaunteya tat kuruṣva mad-arpaṇam ||27||**

yad deha-yātrādi-śeṣa-bhūtaṁ laukikāṁ karma karoṣi, yac ca deha-dhāraṇāyāśnāsi, yac ca
vaidikāṁ homa-dāna-tapaḥ-prabhṛti nitya-naimittikāṁ karma karoṣi, tat sarvaṁ mad-
arpaṇam kuruṣva | arpyata ity arpaṇam, sarvasya laukikasya vaidikasya ca karmaṇaḥ
kartṛtvaṁ bhokṛtvaṁ ārādhyatvaṁ ca yathā mayi sarvaṁ samarpitaṁ bhavati tathā kuru |

etad uktaṁ bhavati — yāga-dānādiṣv ārādhyatayā pratiyamānānām devādīnām karma-kartur
bhoktus tava ca madīyatayā mat-saṁkalpāyatta-svarūpa-sthiti-pravṛttitayā ca mayy eva
parama-śeṣiṇi parama-kartari tvām ca kartāraṁ bhoktāraṁ ārādhakam ārādhyam ca devatā-
jātam ārādhanam ca kriyā-jātam sarvaṁ samarpaya | tava man-niyāmyatā-pūrvaka-mac-
cheṣataika-rasatām ārādhyādeś ca etat-svabhāvaka-garbhātām atyartha-prīti-
yukto'nusamdhatsva iti ||9.27||

--o)0(o--

**śubhāśubha-phalair evaṁ mokṣyase karma-bandhanaiḥ |
saṁnyāsa-yoga-yuktātmā vimukto mām upaiśyasi ||28||**

evaṁ saṁnyāsākhyā-yoga-yukta-manā ātmānaṁ mac-cheṣatā-man-niyāmyataika-rasaṁ
karma ca sarvaṁ mad-ārādhanam anusamdhāno laukikāṁ vaidikāṁ ca karma kurvan
śubhāśubha-phalair anantaiḥ prācīna-karmākhyair bandhanair mat-prāpti-virodhibhiḥ
sarvaiḥ mokṣyase, tair vimukto mām evopaiśyasi ||9.28||

--o)0(o--

mamevaṁ paramam atilokaṁ svabhāvaṁ sṛṇu —

**samo'ham sarva-bhūteṣu na me dveṣyo'sti na priyaḥ |
ye bhajanti tu mām bhaktyā mayi te teṣu cāpy aham ||29||**

deva-tiryāṅ-manuṣya-sthāvarātmanā sthiteṣu jātitaś cākārataḥ svabhāvato jñānataś
cātyantokṛṣṭāpakṛṣṭa-rūpeṇa vartamāneṣu sarveṣu bhūteṣu samāśrayaṇīyatvena samo'ham |
ayaṃ jātyākāra-svabhāva-jñānādibhir nīkṛṣṭa iti samāśrayaṇe na me dveṣyo'sty udvejanīyatayā
na tyājyo'sti | tathā samāśritatvātirekeṇa jāty-ādibhir atyantokṛṣṭo'yam iti tad-yuktatayā
samāśrayaṇe na kaścit priyo'sti na saṅgrāhyo'sti |

api tv atyartha-mat-priyatvena mad-bhajanena vinātma-dhāraṇālābhān mad-bhajanaika-
prayojanā ye mām bhajante te jāty-ādibhir utkṛṣṭā apakṛṣṭā vā mat-samāna-guṇavad yathā-
sukhaṃ mayy eva vartante | aham api teṣu mad-utkṛṣṭeṣv iva varte ||9.29||

--o)0(o--

api cet sudurācāro bhajate mām ananya-bhāk |
sādhur eva sa mantavyaḥ samyag vyavasito hi saḥ ||30||

tatrāpi tatra tatra jāti-viśeṣe jātānām yaḥ samācāra upādeyaḥ pariharaṇīyaś ca, tasmād
ativṛtto'py ukta-prakāreṇa mām ananya-bhāg bhajanaika-prayojano bhajate cet sādhur eva sa
vaiṣṇavāgresara eva mantavyaḥ, bahu-mantavyaḥ pūrvoktaiḥ sama ity arthaḥ | kuta etat ?
samyag vyavasito hi saḥ, yato'sya vyavasāyaḥ susamīcīnaḥ |

bhagavān nikhila-jagad-eka-kāraṇa-bhūtaḥ para-brahma nārāyaṇaś carācara-patir asmat-
svāmī mama gurur mama suhr̥ṇ mama paraṃ bhogyam iti sarvair duṣprāpo'yam vyavasāyas
tena kṛtaḥ, tat-kāryam cānanya-prayojanam nirantara-bhajanam tasyāsti, ataḥ sādhur eva
bahu-mantavyaḥ |

asmin vyavasāye tat-kārye cokta-prakāra-bhajane sampanne sati tasya ācāra-vyatikramaḥ
svalpa-vaikalyam iti na tāvatā anādarāṇīyaḥ, api tu bahu-mantavya evety arthaḥ ||9.30||

--o)0(o--

nanu –

nāvīrato duṣcaritān nāśānto nāsamāhitaḥ |
nāśānta-mānaso vāpi prajñānenainam āpnuyāt || [KaṭhU 1.2.24]

ity-ādi-**śruteḥ** ācāra-vyatikrama uttarottara-bhajanotpatti-pravāham niruṇāddhīty atrāha —

kṣipraṃ bhavati dharmātmā śāśvac-chāntim nigacchati |
kaunteya pratijānīhi na me bhaktaḥ praṇaśyati ||31||

mat-priyatva-kāritānanya-prayojana-mad-bhajanena vidhūta-pāpatayaiva sa-mūlonmūlita-
rajas-tamo-guṇaḥ kṣipraṃ dharmātmā bhavati kṣipraṃ eva virodhi-rahita-sa-parikara-mad-
bhajanaika-manā bhavati | evaṃ-rūpa-bhajanam eva hi **dharmasyāsya paramtapa** [9.3] ity
upakrame dharma-śabdoditaḥ |

śāśvac-chāntim nigacchati | śāśvatīm apunar-āvartinīm mat-prāpti-virodhy-ācāra-nivṛttim
gacchati | kaunteya ! tvam evāsmiṁ arthe pratijñāṁ kuru mad-bhaktāu upakrānto virodhy-
ācāra-miśro'pi na naśyaty api tu mad-bhakti-māhātmyena sarvaṁ virodhi-jātaṁ nāśayitvā
śāśvatīm virodhi-nivṛttim adhiḡamya kṣipraṁ paripūrṇa-bhaktir bhavati ||9.31||

--o)0(o--

**mām hi pārtha vyapāśritya ye'pi syuḥ pāpa-yonayaḥ |
striyo vaiśyās tathā sūdrās te'pi yānti parām gatim ||32||**

striyo vaiśyaḥ sūdrās ca pāpa-yonayo'pi mām vyapāśritya parām gatim yānti ||9.32||

--o)0(o--

**kiṁ punar brāhmaṇāḥ puṇyā bhaktā rājarṣayas tathā |
anityam asukhaṁ lokam imaṁ prāpya bhajasva mām ||33||**

kiṁ punaḥ puṇya-yonayo brāhmaṇāḥ rājarṣayaś ca mad-bhaktim āśritāḥ | atas tvam rājarṣir
asthiraṁ tāpa-trayābhihatatayā asukhaṁ cemaṁ lokam prāpya vartamāno mām bhajasva |

--o)0(o--

bhakti-svarūpam āha —

**man-manā bhava mad-bhakto mad-yājī mām namaskuru |
mām evaiśyasi yuktvaivam ātmānaṁ mat-parāyaṇaḥ ||34||**

man-manā bhava mayi sarveśvare nikhila-heya-pratyanika-kalyāṇaika-tāne sarvajñe satya-
saṁkalpe nikhila-jagad-eka-kāraṇe parasmiṁ brahmaṇi puruṣottame puṇḍārika-
dalāmalāyatekṣaṇe svaccha-nīla-jīmūta-saṁkāṣe yugapad-udita-dinakara-sahasra-sadṛśa-tejasi
lāvaṇyāmṛta-mahodadhāv udāra-pīvara-catur-bāhav atyujjvala-pītāmbare 'mala-kirīṭa-makara-
kuṇḍāla-hāra-keyūra-kaṭakādi-bhūṣite'para-kāruṇya-sauśīlya-saundarya-mādhurya-
gāmbhīryaudārya-vātsalya-jaladhav anālocita-viśeṣāśeṣa-loka-śaraṇye sarva-svāmini taila-
dhāravad avicchedena niviṣṭa-manā bhava |

tad eva viśiṇaṣṭi — mad-bhakto'tyārtha-mat-priyatvena yukto man-manā bhava ity arthaḥ |
punar api viśiṇaṣṭi — mad-yājī anavadhikātiśaya-priya-mad-anubhava-kārita-mad-yajana-
paro bhava | yajanaṁ nāma paripūrṇa-śeṣa-vṛttih, aupacārika-sāṁsparśikābhya vahārikādi-
sakala-bhoga-pradāna-rūpo hi yāgaḥ | yathā mad-anubhava-janita-niravadhikātiśaya-
prītikārita-mad-yajana-paro bhavasi tathā man-manā bhava ity uktam bhavati |

punar api tad eva viśiṇaṣṭi — mām namaskuru, anavadhikātiśaya-priya-mad-anubhava-
kāritātyārtha-priyāśeṣa-śeṣa-vṛttav aparyavasyan mayy antar-ātmany atimātra-prahvībhāva-
vyavasāyaṁ kuru | mat-parāyaṇo'ham eva param ayanam yasyāsau mat-parāyaṇaḥ, mayā vinā

ātma-dhāraṇā-sambhāvanayā mad-āśraya ity arthaḥ | evam ātmānaṁ yuktvā mat-parāyaṇas
tvam evam anavadhikātiśaya-prītyā mad-anubhava-samarthaṁ manaḥ prāpya mām evaiśyasi |
ātma-śabdo hy atra mano-viśayaḥ | evaṁ-rūpeṇa manasā mām dhyātvā mām anubhūya mām
iṣṭvā mām namaskṛtya mat-parāyaṇo mām eva prāpsyasīty arthaḥ |

tad evaṁ laukikāni śarīra-dhāraṇārthāni vaidikāni ca nitya-naimittikāni karmāṇi mat-prītaye
mac-cheṣataika-raso mayaiiva kārīta iti kurvan satataṁ mat-kīrtana-yajana-namaskārādikān
prītyā kurvāṇo man-niyāmyaṁ nikhila-jagat mac-cheṣataika-rasam iti cānusaṁdadhānaḥ,
atyartha-priya-mad-guṇa-gaṇaṁ cānusaṁdhāyāhar-ahar ukta-lakṣaṇam idam upāsanam
upādadhāno mām eva prāpsyasi ||9.34||

iti śrī-bhagavad-rāmānujācārya-viracite śrīmad-bhagavad-gītā-bhāṣye navamo'dhyāyaḥ
||9||